

*Нурищенко Роман Сергійович,
аспірант кафедри історії держави і права,
Національна академія внутрішніх справ
Науковий керівник:
Сокур Юрій Васильович,
доцент кафедри історії держави та права
Національна академія внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ІНСТИТУТ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА: ЙОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЛЬ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Можливість ефективного та незалежного захисту прав та інтересів особи на сьогодні залишається актуальною проблемою в Україні. Одним з можливих варіантів вирішення цього питання є запровадження інституту третейського судочинства.

Регулювання діяльності третейських судів здійснюється на підставі Закону України «Про третейські суди». За ст. 2 цього Закону третейський суд – це «недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин» [1].

На думку науковця В. Посполітака, головними перевагами розгляду справ третейськими судами є:

- «оперативність та швидкість, відсутність бюрократичних та корупційних проявів;
- конфіденційність третейського розгляду;
- право сторін призначати третейських суддів та визначати місце третейського розгляду;
- незалежність третейських суддів, підкорення їх тільки закону;
- остаточний характер рішення та можливість оскарження цього рішення лише з процесуальних підстав, передбачених Законом України «Про третейські суди»;
- негайне набрання чинності рішенням;
- мінімізація витрат на третейський розгляд» [2, с. 63–64].

Незважаючи на значні переваги цього виду вирішення приватних спорів, фізичні особи дуже рідко обирають такий спосіб захисту прав та інтересів. Ми спробуємо з'ясувати, чому простежується така тенденція, проаналізуємо історію становлення цього правового інституту, його походження та шлях розвитку.

Вперше здійснення судочинства за участю третейських суддів згадується у стародавній Греції. В «Іліаді» Гомера описаний спір двох осіб про пеню, яка була відшкодуванням за вбивство. Сторони запросили вирішити спір двох «досвідчених осіб», які не мали особистої зацікавленості в результаті. Натомість винагородою тому, хто доведе справедливості свого рішення, стали два таланта золота, що були внесені в заставу сторонами [3].

Далі таких осіб стали називати діетети. Їх обирали з числа поважних

громадян, що досягли 20-річного віку за згодою сторін процесу. Вони розглядали приватні спори, де йшлося про майно, яке розцінювалося в суму більше 10 драхм. Діетети вирішували справи по совісті, а основною метою вважалося примирення сторін. Суд за участю поважних громадян був обов'язковою першою інстанцією [4, с. 72]. Це так звані прообрази третейського суду, коли двоє осіб у спорі намагалися знайти посередника задля вирішення спору. Тобто у епоху античності виділяли категорію мудреців, яких уповноважували на мирне вирішення спорів.

У Стародавньому Римі розгляду справи передувало внесення обов'язкової застави до каси понтифіків та підтвердження своїх вимог під присягою. Третейське судочинство тут стосувалося не тільки цивільного права, а й міжнародного. Відомі випадки, коли держави зверталися до Риму з запитом на посередництво у спорах. Суддею виступав Сенат або члени спеціального суду. справи стосувалися спорів між громадянами Риму та іноземцями стосовно власності та відшкодування шкоди [5, с. 120–122]. За часів феодального ладу третейське судочинство почало втрачати свою роль. спори між громадянами, що проживали в межах певних земель вирішувалися безпосередньо феодалом, або спеціально призначеними особами [5, с. 120–122].

У Німеччині в XII столітті третейське судочинство отримало змогу розвиватися завдяки впливу канонічного права та римського. Також велику роль зіграло місцеве звичаєве право, відповідно до якого спори повинні були вирішуватися особами одного соціального стану. Це давало змогу забезпечити перевагу писаного права та поширенню принципу справедливості [5, с. 120–122].

У середині XVI століття у Франції спори між купцями вирішували особливі суди, що створювалися при біржах. Комерційні справи розглядалися судами у складі трьох або більше суддів. Згодом Людовиком XIV було видано Торговий ордонанс, який встановив обов'язковий третейський суд між купцями [6, с. 192–199].

На українських землях становлення інституту третейського судочинства відбувалось відповідно до європейських тенденцій. За часів Великого князівства Литовського діяли полюбовні суди. Діяльність таких судів регламентувалася Статутами Великого князівства Литовського, але це передусім стосувалось його взаємодії з судовими органами. Спочатку суддів обирав глава держави, а надалі їх обранням займалися сторони. Головною гарантією виконання рішення полюбовного суду була можливість наступного звернення сторони вже до державного суду [7, с. 18].

Третейське судочинство часів Запорізької Січі в подальшому мало вагомий вплив на становлення судової системи як такої. Козацькі суди поширювалися на всі верстви суспільства, а їх діяльність регламентувалася нормами звичаєвого права та відзначалася своєю демократичністю. Для населення козацьке судочинство було простим, зрозумілим та справедливим [8, с. 21–27]. На нашу думку, саме часи козацтва мали істотний вплив на становлення інституту третейського суду в Україні та закладення принципів третейського судочинства (наприклад, рівності учасників).

У Російській імперії діяльність третейських судів регламентувалась

Положенням про Третейські суди, яке було затверджене Миколою I в 1831 р. Розгляд спорів між членами комерційних товариств було узаконено. Після 1864 року положення було скасовано, а можливість добровільного розгляду спорів третейськими суддями залишилась [9, с. 86–94].

У радянські часи третейське судочинство могло застосовуватися лише в період НЕПу приватними підприємцями. Із запровадженням командно-адміністративної політики потреба в них відпала. Лише в 1961 р. в Основах цивільного законодавства СРСР і союзних республік, Цивільному процесуальному кодексі УРСР та в інших нормативних актах зобов'язали судові органи роз'яснювати особам їх право на розгляд справи третейським судом. Діяльність третейських судів закріплювалась Положенням про третейський суд та Положенням про третейський суд для вирішення господарських спорів між об'єднаннями, підприємствами, організаціями та установами затвердженим постановою Державного арбітражу СРСР від 1975 р. [5, с. 120–122].

У сучасній Україні діяльність третейських судів регулюється Законом України «Про третейські суди», який був прийнятий у 2004 р. З того часу було внесено багато змін до закону, які повинні були покращити становище третейського судочинства в Україні. Відповідно до Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки також пропонується «удосконалення порядку утворення та діяльності третейських судів, у тому числі щодо підвищення вимог до засновників третейських судів, зміцнення інституційних можливостей третейського самоврядування, розширення підвідомчості справ третейським судам, поширення гарантій конфіденційності на третейських суддів» [10].

Отже, можна зробити висновок, що діяльність третейського судочинства в різні історичні періоди суттєво відрізнялася. Загалом цей альтернативний вид вирішення приватних спорів був поширений лише в певній вузькій сфері, а в певний час і взагалі не функціонував. Мала обізнаність стосовно цього виду судочинства в народі, та досить слабе законодавче регулювання не дає змоги поширюватися третейському судочинству в Україні.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 року № 1701-IV, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 35, ст. 412.
2. Посполітак В. В. Захист прав та інтересів у третейському суді. *Захист прав та інтересів в умовах реформування приватного права в Україні* : зб. наукових праць учасників круглого столу (м. Київ, 4 лют. 2022 р.). Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2022. 117 с.
3. Гомер. Іліада / Пер. із старогрец. Б. Тена. Харків : Фоліо, 2017. 414 с.
4. Історія держави і права зарубіжних країн : курс лекцій / В. М. Щербатюк (кер. авт. кол.), Ю. В. Сокур (відп. секр.), Є. С. Дурнов, О. А. Жидков, Ю. В. Кривицький та ін. / За ред. В. М. Щербатюка. Київ : Фенікс, 2021. 536 с.
5. Сухонос В. Історія виникнення третейських судів. Історія держави і права, лютий 2011. С. 120–122. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/57166/1/Sukhonos_PGP_2011_2.pdf;jsessionid=C0D2ED0B4

1A07D8E4EB35FEBD048AE2F

6. Притика Ю. Д. Сучасні тенденції розвитку третейських судів у зарубіжних країнах. *Вісник господарського судочинства*. 2004. № 2. С. 192–199.

7. Ковальова С. Г. Еволюція судової системи і судочинства на українських землях Великого князівства Литовського : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2004. 20 с.

8. Грозовський І. М. Судовий устрій Нової Січі (1734–1775 рр.). *Актуальні проблеми розвитку суспільної думки і практики управління*. Вип. 3. Запоріжжя. 1997. С. 21–27.

9. Лебедев М. Ю. Юрисдикція третейських судів в кінці ХІХ – початку ХХ вв. *Третейський суд*. 2006. № 7. С. 86–94.

10. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затверджена указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

*Роговський Ярослав Станіславович,
аспірант кафедри теорії держави та права
Національна академія внутрішніх справ*

*Науковий керівник:
Старицька Ольга Олексіївна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У наш час неможливо отримати повну уяву про правове регулювання прав, свобод і обов'язків особи, розглядаючи їх як відокремлені один від одного явища, адже вони утворюють певну функціональну систему, що сприймається та реалізується комплексно. Перед тим як ґрунтовно досліджувати положення правового статусу маломобільних груп населення варто з'ясувати, що розуміють під поняттям правового статусу особи та його змістовим наповненням.

У сучасній юридичній науці існує плюралізм наукових думок щодо тлумачення самого поняття правового статусу. Так, наприклад, на думку П. Пилипенка, правовий статус варто розглядати як явище об'єктивної дійсності, що слугує правовим середовищем, за допомогою якого суб'єкт права набуває ознак учасника правових відносин [3].

На переконання М.І. Матузова, правовий статус слід інтерпретувати як закріплене положення особистості в суспільстві [3, с. 264]. Таким чином, на наше переконання, правовий статус особи слід розуміти, як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою, прав, свобод, обов'язків, суб'єктів суспільства, що відображає особливості їхніх взаємовідносин.